

Raviola, rússalerkið og Pétur mikli

För Skógræktarfélags Íslands til norðvestur Rússlands – II

Bjarmaland er í fornum sögum landssvæðið við Gandvík, sem nú heitir Hvítahafið. Er fjallað um ferðir víkinga þangað í mörgum fornsögum. Þangað sóttu menn grávöru í greipar Bjarma en svo kallaðist ættbálkurinn sem byggði landssvæðið í kringum fljótið Vínu sem nú kallast Dvína og er borgin Arkhangelsk við óshólma hennar. Ferðir norður til Bjarmalands voru langar og erfiðar og gjarna hættulegar, en ef vel tókst til voru miklir möguleikar á að auðgast eða eflast verulega. Síðan hefur það máltæki festst í tungunni að talað er um „Bjarmalandsför einhvers“, í þeim skilningi að einhver leggi mikið undir en geti síðan átt von á að auðgast eða eflast verulega að för lokinni.

Um Bjarmalandsferðir má lesa í fornsögum eins og Heimskringlu, Egils sögu og Örvar Odds sögu. Kannski er einna þekktust frásögnin í Ólafs sögu helga, af ránsferð Þóris hunds þangað, þar sem hann náði að ræna miklum gersemum frá Björnum á bökkum Dvínu, væntanlega þar sem Arkahngelsk-borg stendur nú.

Skógræktarfélag Íslands stóð fyrir eiginlegri Bjarmalandsför haustið 2006, þó ekki til þess að ræna og rupla eins og Þórir hundur og félagar til forna! Markmiðið með ferðinni var að kynnast og fræðast um heillandi tengsl íslenskar skógræktar við þennan heimshluta og hvernig framsýni Péturs mikla rússakeisara kemur þar við sögu.

AÐ OFAN: Einar Gunnarsson stendur hér við eitt glæsilegasta tréð í Raivola. Þetta er u.þ.b. 50 metra hár risi. Þetta tré er kallað Fockel eftir þýska skógfræðingunum sem kom skóginum á legg. Mynd: Alexander Robertsson

Höfundur Jón Geir Pétursson

Raivolaskógurinn stendur á bökkum Lindulovskayaár. Ætlunin var að fleyta timbrinu niður ána til skipasmíðastöðvarinnar Kronstadt.

Þetta er langt ferðalag um óhefðbundnar slóðir og líkt og í Bjarmalandsferðum til forna er hægt að auðgast verulega, en að þessu sinni frekar af þekkingu og lífsreynslu en silfri og grávöru!

Komið til Rússlands

Fyrsti viðkomustaður var Helsinki í Finnlandi og þaðan ókum við með rútu til Rússlands. Það eru mikil viðbrigði að koma yfir finnsku landamærin til Rússlands. Eftir ýtarlega og margendurtekna vegabréfaskoðun rússnesku landamæravarðanna, ókum við í gengum þéttan skóginn á Kirjálaeyðinu í átt til St. Pétursborgar. Þung brunalykt var í loftinu en undanfarnar vikur höfðu miklir skógareldar geislað á svæðinu. Blómleg bóndabýli, sem höfðu verið áberandi Finnlandsmegin, hurfu og við tóku yfirgefin samyrkjubú. Aflaðir akrar tóku við af nýslegnum túnnum og ræktun og skógarnir virtust vera hægt og bítandi að sá sér óheft út á ræktunarlandið. Í gördum húsanna voru ekki skrautblóm heldur þaulræktaðir kartöflu- og matjurtagarðar. Gamla konur voru við þjóðveginn að selja kartöflur í fötum í líturvís. Nærri þorpinu Roschino beygðum við út af veginum, um 50 km utan við Pétursborg.

Við vorum á leið að skoða frægasta lerkiskóg í heimi, Raivolalundinn við Lindulovskayaána.

Fyrir 300 árum

Lerkiskógurinn í Raivola á sér einstaka sögu en uppruna hans má rekja aftur til daga Péturs mikla rússa-keisara. Saga Raivola hefst því fyrir um 300 árum. Þá hafði ungur keisari, Pétur mikli, tekið við völdum

Raivolaskógurinn var settur á heimsminjaskrá UNESCO árið 1991. Á myndinni sjást ferðalangarnir ganga inn um hliðið í skóginn.

í Rússlandi. Í upphafi valdatíðar hans höfðu Rússar ekki yfirráð landsvæða að Eystrasalti og í Arkhangelsk við Hvítahafið var eina höfn ríkisins. Höfn sem að mörgu leyti var óheppileg, enda innilokuð í ís á vetrum og siglingaleiðin löng norður fyrir Nordkapp á leið suður til Evrópu.

Svíar réðu landsvæði, þar sem nú eru Eystrasaltsríkin, Kirjálahéruðin og Finnski flói. Pétur mikli átti í áralögnum erjum við Svía um yfirráð við Eystarsalt. Þeim erjum lyktaði með frægri úrslitaorrustu í Poltava (nú í Úkraínu) árið 1709, þar sem Péttri tókst að brjóta her Karls 12. Svíakonungs á bak aftur.

Eftir sigurinn á Svíum náðu Rússar endanlega aðgengi að Eystarsalti. Pétur mikli hafði hafið byggingu Pétursborgar árið 1703 og árið 1712 varð hún höfuðborg ríkisins í stað Moskvu.

Undir stjórn Péturs mikla, á árunum 1672–1725, urðu miklar breytingar á rússneska ríkinu. Pétur lagði áherslu á að opna landið til vesturs og varð fyrir miklum áhrifum frá evrópskri menningu. Sést það kannski best í byggingu Pétursborgar sem byggð var í anda evrópskar byggingarhefðar. Eftir að hafa náð áhrifum við Eystrasalt lagði Pétur áherslu á að byggja upp rússneska Eystrasaltsflotann. Pétur hafði mikinn áhuga á skipasmíðum og hafði fengið þjálfun í þeim er hann dvaldi í Hollandi á yngri árum. Fram að því að Pétur náði yfirráðum á Eystrasalti, hafði hann byggt upp rússneska flotann í Arkhangelsk, við óshólma fljótsins Dvínú. Þar voru umfangsmiklir skógar, ekki síst rússalerkiskógar. sem gáfu ljómandi trjávið til smíðanna.

Með stofnun Pétursborgar fluttust skipasmíðarnar þangað og jukust til allra muna. Í bænum Kronstadt á eyjunni Kotlin, komu Rússar sér upp umfangsmiklum skipasmíðaiðnaði en eyjan er í finnska flóa, skammt utan við ósa Nevu.

Skip þessa tíma voru timburskip, gríðarstór skip sem þurftu óhemju magn heppilegs timburs. Í Arkhangelsk höfðu menn Péturs komist upp á lag með það að nota rússalerki til skipasmíðanna og var lerkiviður notaður í skipin ásamt eik.

Skógfræðingur rússakeisara

Eftir að skipasmíðarnar fluttust frá Arkhangelsk til Kronstadt virðist Pétur mikli hafa verið meðvitaður um að nauðsynlegt væri að gera sérstakar ráðstafanir varðandi timburöflun til skipasmíðanna. Í frægri Evrópuför sinni árið 1697, kynnti Pétur sér ýmis framfaramál í álfunni og hefur þá komist í tæri við þýska skógfræðipækkingu en upphaf skógfræði sem vísindagreinar má rekja þangað. Því var eðlilegt fyrir hann að leita þangað eftir sérfræðipækkingu þess tíma í skógfræði.

Að undirlagi flotayfirvalda var því ráðinn til starfa þýskur skógfræðingur, Ferdinand Gabriel Fockel að nafni, sem fékk það verkefni að afla heppilegs

AÐ OFAN: Styttta af Pétri mikla í Arkhangelsborg. Mynd af þessari styttu er einnig á 500 rúblu seðlinum.

AÐ NEÐAN T.V.: Fallegt rússalerki á umferðareyju í Arkhangelsborg.

AÐ NEÐAN T.H.: Jarðneskar leifar Péturs mikla eru í virki Péturs og Páls í Pétursborg, ásamt hinum Romanovkeisurunum.

Í Pinega var rússalerki víða að finna sem stakstætt yfirhæðartré í skógunum. Mikið skógarhögg hefur verið stundað í Pinega. Þar voru meðal annars starfrækt Gúlög á Sovéttímanum. Þar var fólk látið vinna nauðugt við skógarhögg og timbrinu síðan fleytt niður Pinegafljótið og áfram niður Dvínu til Arkhangelskborgar.

fræs að lerkí til þess að gróðursetja og rækta nærri ströndinni.

Rússalerki vex ekki náttúrulega að ströndum Eystrasalts. Viður lerkis er hins vegar eftirsóknarverður til skipasmíða. Hann er harður, eðlisþungur og þeim eiginleika gæddur að rotna seint. Einnig geta trén verið afar beinvaxin og því gefið beina, gilda boli sem henta m.a. vel sem siglutré. Þá er lerkíð mjög hraðvaxta í æsku sem veitir því ótvírætt forskot fram yfir ýmis hægvaxta laufré, eins og eik sem alengt er að nýta til skipasmíða. Fockel þurfti því að leita allt norður að ströndum Hvítahafs til þess að finna nálægustu lerkiskógana. Fór hann ásamt fjórum rússneskum aðstoðarmönnum, þeim Ivan Kuprianov, Matvey Alshanskiy, Fedor Starostin og Peter Popov Selivanov, norður til Arkhangelsk-héraðs sem er vestasta útbreiðslusvæði rússalerkis. Í Arkhangelsk fór hann um skógana og valdi fræ af

úrvalstrjám til undaneldis og sneri þaðan til baka að átta árum liðnum, þó nokkru eftir lát Péturs mikla.

Raivola skógurinn

Árið 1738 hófst Fockel handa við ræktunina í Raivola á frjósömu svæði á bökkum Lindolovskaja árinna, stutt frá botni Finnska flóa. Á ræktunarsvæðinu hafði skógurinn verið höggvinn, landið brennt og akuryrkja stunduð um tíma. Birki og víðir úr nágrenninu hafði síðan náð að sá sér í aflagða akrana. Að forskrift Fockel var svæðið brennt aftur og jarðunnið og lerkifræinu frá Arkhangelsk síðan sáð í um 17 ha lands. Fræið spíraði ágætlega og upp af sáningunum óx vöxtulegur lerkiskógur. Hann kom nokkuð þétt upp og var hluti plantnanna því stunginn upp og trén gróðursett í annan reit í nokkrum áföngum. Lerkiskógurinn sem nú er í Raivola er á mismunandi aldri eða frá árunum 1738–1750 á tæplega 60 ha lands.

Halldór Ásgeirsson við einn lerkirisanna sem mun frá því á árunum 1738–1750.

Komið til Raivola

Þorpið Raivola er um 50 km utan við Pétursborg. Við ókum af aðalveginum og eftir að hafa ekið í gegnum þorpið, komum við að snyrtilegum áningarstað. Gengum við skógarstíginn niður í átt að Lindovksánni, þar sem lerkitrén vaxa. Í fyrstu er erfitt að átta sig á stærð lerkitrjáanna sem gnæfa upp úr greni- og furuskógunum í kring. Þegar komið er inn í hreinan lerkiskóg uppgötvar maður hins vegar hversu magnaður skógurinn er. Inn í milli lerkitrjáanna er maður fljótur að finna til smæðar, enda gnæfa toppar hæstu trjáanna núna í 50 metra hæð. Trén eru þó ekki mjög gild, enda lundurinn á köflum nokkuð þéttur. Áberandi er að trén eru bogin í toppinn, þar sem þau gnæfa orðið upp úr skógunum í kring. Innan um eru síðan fjöldamörg tré sem hafa vaxið áfallalaust og fengið rými til þess að gildna eðlilega miðað við hæð. Þykkasta tréð er þannig um 1,4 m í þvermál í brjósthæð. Væntanlega hefði það verið Pétri keisara að skapi að koma til Raivola nú og sjá allt þetta frábæra skipasmíðafni orðið fullvaxið. Reyndar hefði skógurinn verið orð-

inn hæfur til fellingar fyrir um 150 árum! Svæðið er fjölsótt útivistarsvæði, enda nálægt milljónaborginni St. Pétursborg.

Á þessum 270 árum, sem lerki hefur vaxið þarna, hefur ýmislegt orðið til þess að setja mark á skóginn. Tré hafa rifnað upp með rótum og brotnað í stormum og er nú svo komið að árlega fjúka nokkrir tugir trjáa um koll. Ónóg grisjun í skóginum hefur orðið til þess að krónur trjáanna eru víða afar litlar og stofnarnir afar grannir miðað við hæð. Einnig hafa hernaðaráttök haft áhrif og í seinni heimstyrjöldinni lá víglínan nokkrum sinnum í gegnum skóginn. Þannig er talið að um 30% trjáanna hafi orðið fyrir skemmdum eftir byssuskot og eins eru sár á berki eftir skriðdreka víða sýnileg. Núna eru rótarfúasveppir áberandi í lundinum, þannig að allt útlit er fyrir að gömlu trén haldi áfram að týna tölunni. Að sögn heimamanna eru uppi áform um að höggva greniskóginn næst elsta lerkinu, vinna landið og sá þar lerkifræi, á svipaðan hátt og gert var upphaflega, til þess að endurnýja lerkiskógin.

Raivolaskógurinn er alveg einstakur í skógræktarsögunni. Hann var settur á heimsminjaskrá UNESCO (sem Lindulovskaya Rotsha) árið 1991, ásamt öðrum merkilegum stöðum og byggingum í umhverfi Pétursborgar sem tengjast arfleið Péturs mikla og Pétursborg.

Umdeilt landsvæði

Áætlanir Péturs mikla, um að nýta skóginn til skipasmíða, urðu ekki að raunveruleika á dögum stóru tréskipanna. Af hverju lundurinn var ekki höggvinn er ekki vitað en hugsanleg orsök gæti verið að hann stendur á hinu umdeilda Kirjálaeyði. Eftir að Svíar töpuðu því til Rússa árið 1721 var það lengi undir rússneskri stjórn, tilheyrði síðan finnska hertogaðæminu, sjálfstæðu Finnlandi árið 1918–1940, þá Sovétríkjunum og nú loks aftur rússneskri stjórn.

Lundurinn „týndist“ um tíma og „fannst“ í raun ekki fyrr en árið 1869, þegar sænskur skógfræðingur, A. Blomqvist, kom í skóginn. Þá varð mönnum ljóst gott form trjáanna og mikill vöxtur Ráðist var í

TIL HÆGRI: Í Pinega var rússalerki víða að finna sem stakstætt yfirhæðartré í skógunum. Mikið skógarhögg hefur verið stundað í Pinega. Þar voru meðal annars starfrækt Gúlög á Sovéttímanum. Þar var fólk látið vinna naudugt við skógarhögg og timbrinu síðan fleytt niður Pinegafljótið og áfram niður Dvínu til Arkhangelskborgar.

Rússlerkiskönglar í Arkhangelsk.

að safna fræi í lundinum og koma á legg tilraunareitum og sérstökum fræræktunarreitum og var sá fyrsti gróðursettur í Punkaharju í Finnlandi um árið 1880. Síðar hefur verið komið á fót frægörðum í Finnlandi og Svíþjóð þar sem tré af Raivolastofni voru gróðursett gagnert til þess að framleiða fræ til notkunar í skógrækt. Þannig kannast margt ræktunarfólk hérlandis við upprunastaði eins og Imatra, Ihala og Lassinna en þetta eru allt frægarðar með lerki af

Raivolastofni. Frá þessum svæðum hefur verið fengið mikið fræ til ræktunar hér á landi.

Rússalerki ræktað á Íslandi

Lerkiskógurinn í Raivola er því sérstaklega áhuga-verður fyrir íslenskt skógræktarfólk. Hér á landi var rússalerki af Raivolastofni fyrst gróðursett árið 1956. Hefur það reynst afar vel í ræktun og er bæði hraðvaxta, beinvaxið og heilbriggt. Rússalerki er nú algengasta trjátegundin í skógrækt hér á landi og hefur árangur af ræktun þess verið frábær, sérstaklega á Norðaustur- og Austurlandi þar sem nú eru umfangsmiklir lerkiskógar. Nánast allt lerki sem gróðursett hefur verið hér undanfarin 30 ár, er af Raivola uppruna og er því heimsókn á þennan stað hálfgerð pílgrímsferð fyrir íslenskt skógræktarfólk. Áhuga-vert er að hugleiða vöxt íslensku lerkiskóganna í þeim samanburði. Til dæmis var elsti rússalerkilundur hérlandis, Guttormslundur á Hallormsstað, gróðursettur réttum 200 árum eftir að lerki var fyrst gróðursett í Raivola eða árið 1938. Í Guttormslundi eru nú hæstu lerkitrén um 22 m há, þ.e. 69 árum eftir fyrstu gróðursetningu. Það er alls ekki slæmur samanburður. Eftir að hafa skoðað lerkitrén í Raivola er jafnframt áhugavert að gera sér í hugarlund hvernig stór svæði á Norður- og Austurlandi muni líta út í framtíðinni.

Hlutar þessarar greinar birtust í grein höfundar í Morgunblaðinu sunnudaginn 2. mars, 2003.

TIL VINSTRI: Konan á myndinni, Ljúbov Pertovna Tsjerkas, hefur merkilega tengingu við íslenska skógrækt. Í kjölfar heimsóknar Arnórs Snorrasonar og Sigurðar Blöndal til Pinega árið 1989, sendi rússneska skógstjórnin fræ til Íslands. Ljúbov, sem starfar enn hjá skógstjórninni í Pinega, annaðist söfnun fræsins og sendingu þess til Íslands. Með henni á myndinni er forstöðumaður þjóðgarðsins í Pinega.